

Filosecdotica

O introducere

DIMITRI: Dacă Atlas susține Pământul, cine-l susține pe Atlas?

TASSO: Atlas stă pe carapacea unei țestoase.

DIMITRI: Și țestoasa pe ce stă?

TASSO: Pe o altă țestoasă.

DIMITRI: Și țestoasa *asta* pe ce stă?

TASSO: Dragul meu Dimitri, *sunt numai țestoase până jos!*

Acest fragment de dialog dintre doi antici ilustrează perfect noțiunea filozofică de regres la infinit, un concept care apare atunci când ne întrebăm dacă există o Primă Cauză – a vieții, a universului, a timpului și spațiului și, mai semnificativ, a unui Creator. Ceva trebuie să-l fi creat pe Creator, așa că șirul – de țestoase, eventual – nu se poate opri la el. Sau după el. Sau la cel de după el. Sunt numai Creatori până jos – sau până sus, dacă asta e direcția potrivită pentru a-i căuta pe Creatori.

Dacă ți se pare că regresul la infinit te duce rapid nicăieri, ai putea lua în considerare doctrina de tip *creatio ex nihilo* – creație din nimic – sau, după cum s-a exprimat John Lennon într-un context ușor diferit: „Înainte de Elvis, nu a existat nimic.“

Dar să ne aplecăm din nou urechea la vorbele lui Tasso. Pe lângă faptul că elucidează problema, replica lui – „sunt numai testoase până jos“ – sună în mod cert ca o poantă. *Tu-rum-bum!* Iar acest lucru nu ni se pare surprinzător. Structura și suculența unei anecdote, pe de o parte, și structura și suculența unui concept filozofic, pe de alta, au la bază același material – ambele „gâdilă“ mintea în mod similar. Motivul este simplu: filozofia și anecdotele au izvorât dintr-un impuls identic – acela de a da peste cap modul în care percepem lucrurile, de a întoarce lumea cu susul în jos și a scoate la lumină adevărurile ascunse, adesea stânjenitoare, despre viață. Ceea ce un filozof numește revelație pentru un glumeț este o poantă.

Să luăm spre exemplu următoarea anecdotă clasică. La prima vedere, pare delicios de ilară, dar la o privire mai atentă face trimitere directă la însăși esența filozofiei empirice a britanicilor: pe ce tip de informații despre lume ne putem baza.

Morty vine acasă și-și găsește soția în pat cu cel mai bun prieten al lui, Lou. Amândoi sunt dezbrăcați. Nici nu apucă să deschidă bine gura, că Lou sare din pat și zice:

„Înainte de orice, amice, pune-ți întrebarea asta: pe cine vei crede acum, pe mine sau ochii tăi?”

Contestând primatul experienței senzoriale, Lou întreabă de fapt care date sunt certe și de ce. Este oare o anumită modalitate de a primi informații despre lume – *văzul*, de pildă – mai de încredere decât altele – să zicem un efort de credință prin care Morty acceptă explicația oferită de Lou?

Iată un alt exemplu de filosecdotică, de această dată o variațiune pe tema argumentului prin analogie, care afirmă că, dacă două efecte sunt similare, trebuie să fi avut o cauză similară:

Un bătrânel de nouăzeci de ani vine la medic și-i spune:

– Doctore, tânăra mea soție de optsprezece ani așteaptă un copil.

Medicul îi răspunde:

– Permite-mi să-ți spun o poveste. Un om s-a dus la vânătoare, dar, în loc de pușcă, și-a luat din greșeală umbrela.

Când un urs s-a repezit la el, omul a ridicat umbrela, a tras și l-a împușcat.

– Imposibil! exclamă bătrânelul. Altcineva trebuie să fi împușcat ursul!

La care medicul replică:

– Exact ceea ce voiam și eu să spun!

Nici n-ar putea exista o ilustrare mai sugestivă a argumentului prin analogie – un truc filozofic utilizat în prezent (în mod eronat) pentru a susține ipoteza designului inteligent (de

pildă, dacă există un glob ocular, musai trebuie să fie în cer un designer de globi oculari).

Am putea continua astfel la nesfârșit – și de fapt o vom face, de la agnosticism la Zen, de la hermeneutică la eternitate. Vom demonstra modul în care conceptele filozofice pot fi puse în valoare prin intermediul anecdotelor *și*, de asemenea, vom vedea cât de numeroase sunt glumele care au în substrat idei filozofice fascinante. Dar stați puțin, nu cumva cele două noțiuni sunt similare? Putem să revenim la acest lucru?

Studentii care vin la cursurile de filozofie speră de obicei să-și poată face o idee cu privire la, să zicem, sensul lumii și al vieții, dar constată că un ins neglijent, în sacou și pantaloni care nu se potrivesc, urcă la catedră și începe să le țină o lecție despre sensul „sensului“.

Să începem cu începutul, spune el. Înainte de a răspunde la orice întrebare, fie ea mică sau mare, trebuie să înțelegem ce înseamnă întrebarea în sine. Ascultându-l fără prea mare tragere de inimă, descoperim în scurt timp că lucrurile pe care le spune insul în cauză sunt al naibii de interesante.

Așa e filozofia și așa sunt filozofii. Întrebările nasc alte întrebări, ajungându-se astfel la generații întregi de întrebări. *Sunt numai întrebări până jos.*

Putem începe cu cele fundamentale, de pildă: „Ce sens are totul?“, „Există Dumnezeu?“, „Cum pot fi cu adevărat eu însumi?“ sau chiar „Am nimerit cumva la cursul greșit?“. În scurt timp vom constata însă că trebuie să ne punem alte întrebări, pentru a putea răspunde la primele. Acest proces a dat naștere unei game variate de discipline filozofice, fiecare

aplecându-se asupra câtorva Mari Întrebări, la care încearcă să răspundă pornind de la întrebările care se află la temeiul acestora. Mai aveți și alte întrebări?

Astfel, pentru a găsi răspunsul la întrebarea: „Ce sens are totul?“, vom apela la disciplina numită metafizică, iar pentru a afla dacă „Există Dumnezeu?“, va trebui să ne îndreptăm spre filozofia religiei. „Cum pot fi cu adevărat eu însumi?“ cade în seama școlii existențialismului, iar întrebarea: „Am nimerit cumva la alt curs?“ este circumscrisă domeniului filozofic intitulat metafilozofie, care își pune întrebarea: „Ce este filozofia?“ Fiecare sferă filozofică abordează, așadar, tipuri diferite de întrebări și de concepte.

Am structurat această carte nu cronologic, ci în funcție de întrebările pe care le-am avut în minte când am intrat la primul nostru curs de filozofie și ținând seama de disciplinele filozofice cărora le aparțin. Interesant este faptul că, din întâmplare, o serie întregă de anecdote ocupă exact același teritoriu conceptual ca disciplinele respective. (Noroc chior? Sau, la urma urmei, chiar există un Creator?) Există un motiv foarte serios pentru care totul se potrivește atât de bine: când am ieșit de la acel prim curs, eram amândoi atât de năuciiți și de confuzi, încât am fost siguri că n-o să pricepem o iotă din materia asta imposibilă. Și în clipa aceea un absolvent al cursului s-a apropiat zglobiu de noi și ne-a spus gluma cu Morty care vine acasă și își găsește soția în pat cu cel mai bun prieten al lui.

– Ei, vezi, *asta-i* filozofie! a exclamat apoi.

Noi îi spunem filosecdotică.

THOMAS CATHCART

DANIEL KLEIN

august 2006

(I)

Metafizica

*Metafizica abordează Marile Întrebări în mod direct:
Ce este existența? Care e natura realității? Oare există
liber-arbitru? Câți îngeri pot dănuți pe un vârful de ac?
Și de câți e nevoie ca să schimbe un bec?*

DIMITRI: Ceva mă tot frământă în ultima vreme, Tasso.

TASSO: Ce anume?

DIMITRI: Ce sens are totul?

TASSO: Care tot?

DIMITRI: Păi, știi tu, viața, moartea, dragostea... toată sarma-
ua asta umplută.

TASSO: Ce te face să crezi că ar avea vreun sens?

DIMITRI: Trebuie să aibă. Altfel viața ar fi...

TASSO: Cum?

DIMITRI: Am nevoie să beau ceva.

TELEOLOGIA

Are universul un rost anume?

Potrivit lui Aristotel, *totul* are un *telos*, adică un țel interior pe care este menit să-l atingă. O ghindă are *telos*-ul ei: stejarul; acesta e „sensul de a fi“ al ghindei. Păsările au și ele unul, la fel ca albinele. Se zice că în Boston chiar și fasolea are unul al ei. *Telos*-ul este parte integrantă din însăși structura realității.

Dacă cele de până acum vi se par abstracte, iată că în anecdota următoare doamna Goldstein explică pe limba tuturor ce e *telos*-ul.

Doamna Goldstein se plimba împreună cu cei doi nepoți ai ei. O prietenă se oprește și o întreabă câți ani au.

– Medicul are cinci ani, iar avocatul, șapte, răspunde ea.

Oare și viața umană are un *telos*?

Aristotel așa credea, considerând că *telos*-ul vieții omenești este fericirea – o convingere contrazisă de alți filozofi de-a lungul istoriei. Șapte secole mai târziu, Sfântul Augustin era de părere că *telos*-ul vieții este iubirea de Dumnezeu. Pentru un existențialist din secolul al XX-lea precum Martin Heidegger, *telos*-ul omului este acela de a trăi fără a-și nega adevărata condiție umană, adică mai ales moartea. *Fericirea? Ce superficial!*

Glumele despre sensul vieții s-au înmulțit la fel de repede ca sensurile vieții, iar acestea, la rândul lor, au ținut pasul cu filozofii.

Un discipol aude că în vârful celui mai înalt munte din India trăiește cel mai înțelept guru hindus, așa că pornește la drum și străbate sate și orașe, până ce ajunge la vestitul munte. Panta e incredibil de abruptă și de multe ori omul alunecă și cade. Când ajunge în vârf, e plin de julturi și vânățai, dar îl zărește pe guru, șezând cu picioarele încrucișate, la gura peșterii lui.

– O, înțeleptule guru, am venit la tine să te întreb care e secretul vieții.

– A, da, secretul vieții, răspunde hindusul. Secretul vieții e o ceașcă de ceai.

– O ceașcă de ceai? Am bătut drumul până aici ca să aflu sensul vieții, iar tu-mi spui că e o ceașcă de ceai?!

Gurul ridică din umeri.

– Ei bine, atunci poate că nu e o ceașcă de ceai.

Acest guru știe că a încerca să spui care este *telos*-ul vieții e o chestiune dificilă. Și, mai mult decât atât, nu e treaba oricui să-și vâre nasul în oala – sau ceașca – respectivă.

Există o deosebire între *telos*-ul vieții – ceea ce sunt *menite* ființele umane să fie – și țelul unui individ anume în viață, ce *vrea* el să fie. Oare Sam, dentistul din povestea următoare, caută cu adevărat *telos*-ul universal al vieții, sau își vede doar de ale lui? Fiindcă în mod cert mama lui are propria idee despre *telos*-ul vieții fiului ei.

Un dentist din Philadelphia, Sam Lipschitz, s-a dus în India să afle care este sensul vieții. Au trecut luni întregi și mama lui n-a

mai primit niciun semn de la el. În cele din urmă, femeia ia un avion spre India, ajunge și întreabă de cel mai mare înțelept de acolo. Este îndrumată către un ashram, dar la poartă paznicul îi spune că trebuie să aștepte o săptămână pentru o audiență la guru și că, atunci când va fi primită, va avea voie să rostească doar trei cuvinte. Femeia așteaptă, pregătindu-și cu grijă vorbele. Când în sfârșit i se permite să meargă la guru, îi spune:

– Sam, vino acasă!

Dacă veți căuta în dicționar „metafizică“, veți afla că termenul derivă din titlul unui tratat de Aristotel și că se referă la întrebări cu un nivel de abstractizare aflat dincolo (meta) de cel al observației științifice. Acesta se dovedește a fi un caz de ceea ce în latină ar fi numit coțcărie *post hoc*. De fapt, Aristotel nici vorbă să-și fi numit tratatul „metafizică“, și nu pentru faptul că aborda întrebări aflate dincolo de domeniul științific. Numele i-a fost dat în secolul I de un editor al operelor aristoteliene, care a ales acest titlu fiindcă respectivul capitol se afla „dincolo“ (adică venea după) tratatul de fizică.

ESENȚIALISMUL

Care este structura realității? Care sunt acele atribute care fac ca lucrurile să fie ceea ce sunt? Sau, așa cum obișnuiesc filozofii să spună, care sunt atributele care fac ca lucrurile să nu fie ceea ce sunt?

Aristotel a stabilit o distincție între proprietățile *esențiale* și cele *accidentale*. După părerea lui, proprietățile esențiale sunt cele în lipsa cărora un lucru n-ar fi ceea ce este, iar proprietățile accidentale sunt cele care determină *cum* este lucrul respectiv, nu *ce* este. Spre exemplu, el considera că rațiunea și capacitatea de a raționa sunt caracteristici esențiale ale ființei umane și, cum Socrate era o ființă umană, capacitatea lui de a raționa era esențială pentru a fi Socrate. Fără această proprietate, Socrate pur și simplu n-ar fi fost Socrate; n-ar fi fost nici măcar o ființă umană, deci cum ar fi putut fi Socrate? Pe de altă parte, Aristotel era de părere că proprietatea aceluiași Socrate de a avea un nas cârn era doar una accidentală; nasul cârn era o trăsătură ce arăta *cum* era Socrate, fără a fi esențială pentru ceea ce sau cine era el. Pentru a ne exprima altfel, dacă-i luăm lui Socrate capacitatea de a raționa, nu mai avem de-a face cu Socrate, dar dacă-i facem o operație estetică, va fi tot Socrate, dar cu alt nas. Ceea ce ne aduce aminte de o altă glumă.

Când a împlinit șaptezeci de ani, Thompson a hotărât să-și schimbe complet modul de viață, pentru a trăi mai mult. A trecut pe o dietă strictă, a început să alerge, să înoate, să facă băi de soare. În numai trei luni, a pierdut cincisprezece kilograme, și-a subțiat talia cu șaisprezece centimetri, iar pectoralii i s-au mărit cu zece. Suplu și bronzat, decide să pună cireașa pe tort cu o tunsoare nouă. Când iese de la frizer, un autobuz dă peste el. Zăcând pe jos, în pragul morții, strigă:

– Doamne, cum mi-ai putut face una ca asta?

Iar o voce din ceruri îi răspunde:

– Ca să-ți spun adevărul, Thompson, nu te-am recunoscut.

Bietul Thompson și-a schimbat câteva dintre proprietățile accidentale, deși ne putem da seama că, în esență, este tot Thompson. Lucru de care și el își dă seama. De fapt, aceste două condiții sunt critice pentru anecdota în sine. În mod ironic, singurul personaj care *nu*-l recunoaște pe Thompson e Dumnezeu, despre care am crede că este, în esență, atotștiutor.

Deosebirea dintre proprietățile esențiale și cele accidentale este ilustrată de diverse alte glume similare.

Abe: Să-ți spun o ghicitoare, Sol. Ce e verde, atârnă pe perete și fluieră?

Sol: Habar n-am.

Abe: Un hering.

Sol: Dar heringul nu-i verde.

Abe: Păi, poți să-l vopsești în verde.

Sol: Și nu stă atârnat pe perete.

Abe: Dacă bați un cui în el, o să stea.

Sol: Și nici nu fluieră!

Abe: Ei și? Nu fluieră!

Versiunea următoare probabil că nu v-ar aduce multe aplauze la vreun club de comedie, dar v-ar răsplăti probabil cu câteva puncte la întrunirea anuală a Asociației Filozofilor Americani.